

Human IT

Tidskrift för studier av IT
ur ett humanvetenskapligt perspektiv

Tale - skrift - digital skrift

Om digitalisering og språklige funksjoner

av [Martin Engebretsen](#)

Speech and writing are conventionally regarded as primary media for the realization of human language. In this article, I argue that digital writing can be understood as a third primary medium, and I compare the three with respect to certain basic media functions: the potential for information storage and access, the potential for information presentation and the potential for interaction between participants in a communication process.

The article focuses specifically on the potential of hypertext, technologically and linguistically, and it presents some prototypical examples of how hypertext may alter and develop a well known genre, namely the news report.

Innehåll

- [1. Medienes funksjonalitet](#)
  - [2. Digital skrift og det integrerte mennesket](#)
  - [3. Språket som teknologi og system](#)
  - [4. Hypertekst og språksystemet](#)
  - [5. Hypertekst som struktur](#)
  - [6. Interaktivitet](#)
  - [7. Hypertekst og nyheter](#)
  - [8. Avslutning](#)
- [Om författaren](#)
-

Det er vanlig å oppfatte *tale* og *skrift* som primærmedier for språklig realisering. Jeg vil i denne artikkelen trekke inn *digital skrift* som et tredje primærmedium for menneskelig, verbalspråklig kommunikasjon og formidling. En sammenlikning av disse tre språkmediene kan være et relevant bidrag i den aktuelle debatten om den nye teknologiens innvirkning på språk, kommunikasjon og kultur.

Når man skal sammenlikne ulike kommunikasjonsmedier, kan det være hensiktsmessig å studere deres respektive løsninger på tre basale funksjoner, nemlig *lagring* og *tilgjengeliggjøring* av informasjon, *presentasjon* av informasjonen og *kontakt* mellom deltakerne i kommunikasjonsprosessen. Artikkelen starter med en slik sammenlikning, og peker siden på *hypertekstteknologien* som det lingvistisk sett mest spennende elementet i den digitale informasjonsrevolusjonen. Avslutningsvis presenteres noen eksempler på hvordan hypertekst kan fornye en velkjent skriftsjanger, nemlig nyheten.

1. Medienes funksjonalitet

a) *Lagring/tilgjengeliggjøring av informasjon*

Talen forutsetter den menneskelige hukommelse som lagringsmedium, og informasjonen blir gjort tilgjengelig ved hjelp av flyktige lydbølger. Skrift produseres og lagres ved hjelp av grafiske avsetninger på fysiske flater og krever dermed fysisk lagringskapasitet. Informasjonen blir normalt tilgjengelig ved at brukeren får tilgang til et håndfast eksemplar av dokumentet. Digital skrift lagres digitalt, noe som innebærer at plassproblemet i praksis er eliminert. Enorme mengder informasjon er tilgjengelig for den som er tilkopleet et datanettverk eller på annen måte har tilgang til de lagrede datafilene.

Samfunnets kollektive hukommelse har således gjennomgått en voldsom utvikling, først da skriften kom, siden gjennom digitaliseringen. I informasjonssamfunnet styres utviklingen av kravet om at alle skal ha umiddelbar tilgang til den informasjonen de måtte ønske såfremt den som besitter informasjonen ikke har noe imot at slik tilgang blir gitt. I kjølvannet av en slik utvikling vokser det fram et nytt problem: Hvordan skal man orientere seg i og gjøre seg nytte av all informasjonen man har tilgang til? En stor forskningsinnsats utføres i dag for å effektivisere forholdet mellom *lagring* av informasjon og *bruk* av den lagrede informasjonen. De raskt voksende forskningmiljøene som arbeider med *Information Retrieval (IR)*, *Data Mining* etc. fokuserer blant annet på spørsmål som vedrører oppdeling, koding og merking av informasjon til bruk i databaser og effektiv bruk av automatiske søkemotorer. (Se f.eks. Zhong & Zhou (red.) 1999, Amitay 2000, Westphal & Blaxton 1998, Reinartz 1999)

b) *Presentasjon av informasjon*

I talen presenteres informasjonen gjennom lineære ordkjeder, supplert med intonasjon, stemmebruk og kroppsspråk. Alle disse faktorene har betydning for verbalspråkets kommunikative kvaliteter.

Skriftmediet er også basert på lineære ordkjeder, supplert med ulike former for

paratekst (metatekstuelle elementer som ordner ordkjeden) og typografi (som gir signaler om de ulike tekstelementenes innbyrdes kvalitetsforskjeller). Ut over typografiens uttrykkskonvensjoner kan også andre former for grafisk formgivning tilføre ordkjedene visse estetisk-semantiske verdier.

Digital skrift kan i stor grad benytte de samme presentasjons-løsningene som den grafiske skriften, med unntak av de begrensninger skjermformatet representerer når det gjelder formgivning. Til gjengjeld har den digitale skriften en rekke betydningsfulle tilleggsmuligheter: Hypertekst gir mulighet for å presentere informasjonen ved hjelp av ikkelineære strukturer, og skjermmediet inviterer til særegne, digitale designløsninger. Kombinasjonen av hypertekst og digital design innebærer blant annet at informasjonen kan organiseres og presenteres i ulike "lag", slik at brukeren kan orientere seg og fordype seg i stoffet i henhold til eget informasjonsbehov. I tillegg kan den digitale skriften inngå i integrerte, hypermediale uttrykk der verbalspråket får funksjoner og effekter som per i dag er svært mangelfullt utforsket og beskrevet.

c) Kontaktfunksjonen

Når man samtaler, eksisterer det vanligvis en umiddelbar kontakt mellom produsent og fortolker. Det er denne kontakten som kjennetegner den muntlige dialog, den verbale samhandling.

Skriftmediet kan ikke baseres på en slik kontakt, noe som er bakgrunnen for at skrift er blitt kalt "frossen tale" (se Ricoeur 1993). Skriftens situasjon med atskillelse mellom innkoding og avkoding gir både fordeler og ulemper i forhold til talen. Atskillelsen gir ro; den fører til at teksten kan planlegges og elaboreres på ulike vis. Men misforståelser eller avhopp kan ikke bøtes på – i alle fall ikke umiddelbart.

Digital skrift kan tilby mange ulike grader av tidsmessig kontakt mellom produksjon og fortolkning. Nettverksmedier som Internett gir mulighet for å kombinere "distansert" massekommunikasjon med "nær" mellommenneskelig kommunikasjon, og tidsmomentet i kommunikasjonen kan variere fra tilnærmet synkron tid (f.eks. i "chat" eller virtuelle konferanser) til alle grader av tidsforskyvning. Således ser vi tydelige tegn på at den digitale skriften fører til nye sjangre og kontaktformer, f.eks. den "langsomme dialogen" som preger mye av e-postkommunikasjonen.

Det er noe nytt – og noen vil si revolusjonerende - at man kan kombinere skriftens kapasitet for å lagre og bygge opp tankerekker med en sterk kontaktfunksjon, en kombinasjon som kan gjøre teksten til en *kommunikativ prosess* i stedet for et endelig produkt.

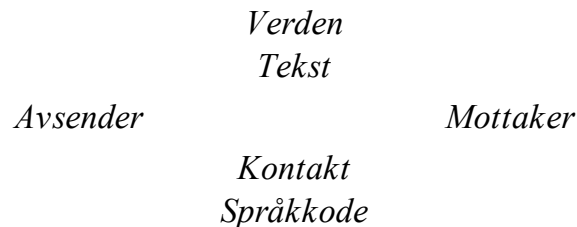
([Åter](#) till början av artikeln)

2. Digital skrift og det integrerte mennesket

De ulike løsningene på grunnleggende krav som rettes mot ethvert kommunikasjonsmedium kan lede til en ny og utvidet diskusjon: Hvordan egner de ulike mediene seg for å kommunisere ulike aspekter ved den menneskelige tilværelse?

Alle språkbrukere er sammensatt av flere sider, de er samfunns-borgere og privatindivider samtidig, de er både rasjonelle og emo-sjonelle deltakere i ulike kommunikative prosesser. Den muntlige språkkulturen har opp gjennom tidene ivaretatt denne helheten. Muntlighet i form av samtaler innebærer menneskelige møter. Man interagerer emosjonelt på grunn av den sosiale kontakten, rasjonelt fordi man skal snakke *om noe*.

Dette kan illustreres ved hjelp av Roman Jakobsons klassiske funksjonsskjema, eller snarere i de elementene som ligger under funksjonene. Dette skjemaet skisserer de faktorene som inngår i en kommunikasjonssituasjon, og som teksten på ulike måter kan fokusere på.

En vesentlig forskjell på tale og tekst er *hvordan* de ivaretar de enkelte av disse relasjonene. Talen inngår i en umiddelbar mellommenneskelig kontakt. Nærheten mellom avsender og mottaker, mellom innkoding av avkoding, gjør at man kan oppnå et dynamisk samspill mellom den nedre trekanten (OSS) og den øvre (DET). Den fatiske funksjonen vil ofte være sterkere enn den referensielle. Det er viktigere *at* vi snakker sammen enn *hva* vi snakker om.

Skriften har sin klare styrke i den referensielle funksjonen – mediets langsomhet styrker muligheten til formulering og beskrivelse uten "forstyrrelse" fra mottakerens nærvær. Skriften rendyrker slik sett den rasjonelle siden av mennesket.

Denne påstanden kan begrunnes bla.a. ved å se på de krav som i tekstlingvistikken stilles til en velformet tekst. Kravene indikerer en sterk tro på rasjonaliteten: logisk stringens, lokal og global koherens (sammenheng på setnings- og tekstnivå), samt intensjonalitet (retning) (se f.eks. de Beaugrande & Dressler 1996). Dette er krav som må forstås på bakgrunn av den teknologien som teksten historisk har vært knyttet til. Den grafiske skriveteknologien har gitt oss tekstprodukter preget av *hierarkisk organisasjon* og *lineær presentasjon* (jf. Bolter 1991).

Gjennom skriftkulturen er den menneskelige kommunikasjonsprosessen i stor grad overført fra den emosjonelle, intuitive sfæren til den rasjonelle, bevissthetsstyrte sfæren – eller fra den høyre til den venstre hjernehalvdelen, om man vil psykologisere. Det har fungert veldig bra i en tid der rasjonaliteten har stått sterkt, gjennom perioder med nasjonsbygging, fremtidsoptimisme, tro på vitenskap og fornuft etc. Dagens kulturelle trender går i en ganske annen retning. Det postmoderne mennesket legger ikke samme vekt på rasjonalitet, fornuft og sannhet, men er mer opptatt av kreativitet, pluralisme, lek og spill (i en positiv og vid betydning). Individene ser på seg selv som *subjekter* i sin egen tilværelse, med like stor rett som andre til å definere hva som er "sant" og "virkelig". Lyst er blitt like viktig som fornuft. Bildenes fascinasjonskraft gjør at særlig mange unge føler seg mer hjemme i bildekulturen enn i skriftkulturen. Dette stadiet i vår mentalitets-historie kan innebære et problem for skriftkulturen – dersom den ikke er i

stand til endring.

Digitaliseringen innebærer et åpenbart endringspotensial for skriften. Den trenger ikke lenger være en "fryseboks" – med "lokk" som distanserer ytringen fra språkbrukerne, og "kulde" som fikserer ytringen, gjør den "stiv" (jf. Barthes' og Ricoeurs metaforikk).

Digital skrift kan i sterkere grad stimulere det *integrerte* mennesket. Emosjonaliteten kan stimuleres særlig gjennom *interaktiviteten* (den maskinbaserte samhandlingen mellom mennesker) og gjennom de teknologiske mulighetenes fascinasjon. Rasjonaliteten kan stimuleres gjennom nye muligheter for strukturering og formidling av informasjon på avsendersiden, og søking eller "navigering" i informasjon på mottakersiden.

Interaktivitet og *hypertekst* er etter min mening de to viktigste stikkordene for hvordan den digitale utviklingen påvirker vår språkkultur. De er mediefunksjoner som stimulerer og kombinerer språkfunksjonene på nye måter.

([Åter](#) till början av artikeln)

3. Språket som teknologi og system

Både talekulturen og skriftkulturen er oppstått og utviklet innenfor visse fysiske, teknologiske rammer. Når det gjelder talen, består disse rammene av den menneskelige fysiologi og det menneskelige sanseapparat; taleorganer og hørsel/syn. Vi kan godt kalle dette en *indre* teknologi, selv om teknologi gjerne forstås som en "forlengelse" av kroppen, og ikke kroppen selv.

Skriften er derimot knyttet til *ytre* teknologi, nemlig den teknologien som gjør det mulig å avsette tegn på en flate, i dag gjerne i form av blekk eller trykksverte på papir. Først var teknologien av manuell karakter, siden ble den industrialisert. Prinsippene i teknologien har likevel vært uendret siden de første skriftegn ble risset inn på en flate av stein eller skinn.

Vi har nok utviklet en tendens til å se på denne teknologien (grafiske tegn på en todimensjonal flate) som noe *naturlig* og *gitt*, og på den skriftkulturen som har utviklet seg innenfor rammene av denne teknologien, som den eneste mulige skriftkulturen.

Det er nok også årsaken til at det abstrakte systemet som vi kaller *språkssystemet*, gjerne blir ansett som noe *gitt* og universelt, selv om det primært reflekterer en skriftkultur som er utviklet på grunnlag av en bestemt teknologi. Det er ikke *gitt* at dette systemet reflekterer den menneskelige språkevnen i mer abstrakt forstand.

Samtaleforskere har påvist at de grammatikkene som er utviklet på grunnlag av de kategoriene som konstituerer vår forståelse av språkssystemet, bare delvis eger seg til å beskrive talen (jf. Ong 1988, Svennevig 1999). Men samtidig er det klart at skriftspråkssystemet og – det bare delvis beskrevne – talespråkssystemet har mange grunnleggende trekk felles. Blant annet er det et fellestrekk at språklige ytringer bygges opp gjennom seleksjon og sammenkjeding, fra lavere til høyere nivåer, styrt av regler for hvilke kombinasjoner som er "lovlige" på hvert enkelt nivå. Og meningsdannelse på høyere nivåer overstyrer den på lavere nivåer; setningen avgjør ordets betydning,

teksten (og konteksten) avgjør setningens mening. Over tekstnivået finnes det ikke noe beskrevet språknivå.

([Åter](#) till början av artikkeln)

4. Hypertekst og språkssystemet

I dette tiåret har en ny skrifteknologi blitt allment kjent, nemlig digital skrift – og herunder hypertekst. Dette er en prinsipielt ny teknologi; den handler nemlig ikke om å avsette grafiske tegn på en flate, men om å produsere, ordne, lagre og fremvise informasjon ved hjelp av binære koder og datamaskiner. Siden denne teknologien kan gi oss et *sluttresultat* som likner helt på det den gamle skrifteknologien kunne, nemlig et ark med grafiske tegn, er det en utbredt oppfatning at forskjellen ikke er så stor, at skrift er skrift selv om "skrivemaskinene" er blitt mer avanserte.

Men faktum er at den digitale utviklingen gjør det mulig å anvende språket på *prinsipielt* nye måter. Hypertekstteknologien representerer et nytt medium for realisering av den menneskelige språkevnen, og som sådant gir den oss genuint nye uttrykksmuligheter. Disse mulighetene vil på sikt inngå i en beskrivelse av et annerledes, et *utvidet* språkssystem.

Den faglige debatten om hva hypertekst egentlig *er*, har lenge gått høyt (jf. Bolter 1991, McKnight et al. 1991, Landow 1992, Nelson 1993, Aarseth 1997, Johnson-Eilola 1997, Engebretsen 2000). En hovedårsak til at denne debatten er så vedvarende og såpass intens, er at hypertekst representerer et utpreget tverrfaglig tema, og litteraturvitere, kommunikasjons-teoretikere, psykologer, lingvister og teknologer har rimeligvis nokså ulik tilnærming til hypertekstteknologien som prinsipp og verktøy. Noen mener at hypertekst er et eldgammelt fenomen, like gammelt som litteraturen selv, siden tekster alltid har stått i forhold til andre tekster. Andre peker på at det i historiens løp har vært gjort flere forsøk på å lage mekaniske innretninger som fysisk kunne kople tekster sammen på mer eller mindre fleksible måter. Mange mener imidlertid at hypertekst er et fenomen som ikke kan skilles fra datateknologien, at hypertekst er *definert* ved elektroniske lenker, noder og museklikk. Fra et lingvistisk ståsted kan følgende synsmåte synes hensiktsmessig:

Hypertekst kan – på samme måte som *tekst* - defineres både som en abstrakt, språklig størrelse og som et teknologisk betinget produkt. Som lingvistisk begrep betegner det et *språklig nivå over tekstnivå*, der tekster eller tekstelementer er koplet sammen uavhengig av lineære strukturer. Som produkt betegner det et *system av tekster eller tekstelementer* som ved hjelp av teknologi er sammenkoplet i henhold til det lingvistiske begrepet.

På grunnlag av denne definisjonen kan vi trekke følgende slutninger om hypertekstens "vesen" og egenskaper:

- a) Hypertekst er primært et lingvistisk fenomen, som må sees som en *utvidelse* av språkssystemet slik vi kjenner det, og dermed en utvidelse av mulighetene for språklig formidling av tankeinnhold.
- b) Denne utvidelsen kjennetegnes ved at prinsippet om lineær

sammenkjeding av språklige enheter oppheves. Språklig realisering på alle nivåer opp til og med tekstnivået innebærer at elementer på lavere nivåer (bokstaver, ord) kjedes sammen til å danne elementer på høyere nivåer (setninger, tekster). På hypertekstnivå trenger ikke elementene kjedes sammen i en fastlagt sekvens, men kan struktureres på andre måter (hierarki, nettverk, matriser etc.).

c) Hypertekst har to primære funksjoner. Den ene er å gi et avgrenset tekstmateriale en bestemt struktur. Den andre er å gi en tekstleser tilgang til andre tekster med diskursiv relevans.

d) Liksom tekst realiseres gjennom medieteknologiene tale og skrift, realiseres hypertekst gjennom teknologier som muliggjør sammenkopling av tekster. Den teknologien som i dag best klarer å fylle *begge* de to primærfunksjonene (struktur og informasjonstilgang) er datateknologien. Derfor er hypertekst primært, men ikke *prinsipielt*, et begrep knyttet til den nye digitale medieteknologien.

Det bør for øvrig påpekes at det som vanligvis anses som hypertekstens viktigste kjennetegn, nemlig den elektroniske *lenken*, ikke nødvendigvis trenger å være representert i form av en synlig markering i tekstovertalen. Det fins hypertekstsystemer som lar leseren navigere ved hjelp av en grafisk representasjon av *hele* nodesystemet, en slags "informasjonskart". For å gjøre ulike noder lesbare, klikker da leseren direkte på et utvalgt felt i kartet i stedet for på en lenke i den enkelte teksten (jf. illustrasjon 5 senere i artikkelen).

En hypertekst har dermed *to* språklige nivåer over setnings- (og avsnitts-) nivået: for det første et tekstnivå, der reglene for kombinasjon og sammenkjeding stort sett er de samme som for papirbasert skrift; og for det andre et hypertekstnivå, der helt andre regler gjelder, skjønt foreløpig er det uvisst eksakt hvilke. Og liksom tekstnivået i en papirtekst er det meningsbestemmende språknivået i en papirbasert diskurs, så er hypertekstnivået meningsbestemmende i forhold til tekstnivået i en hypertextdiskurs. Relasjonene mellom de sammenkoblede tekstene påvirker meningspotensialet til den enkelte tekst.

Hypertekst gir dermed både grammatikken og hermeneutikken en ny dimensjon – og dermed også epistemologien. Tekstens evne til referanse, til å beskrive verden, formidle kunnskap, blir ganske annerledes når fremstillingen ikke er bundet av en lineær overflatestruktur. Man kan applisere hierarkiske eller nettverksorganiserte strukturer – alt etter karakteren til det som skal beskrives.

([Åter](#) til början av artikkelen)

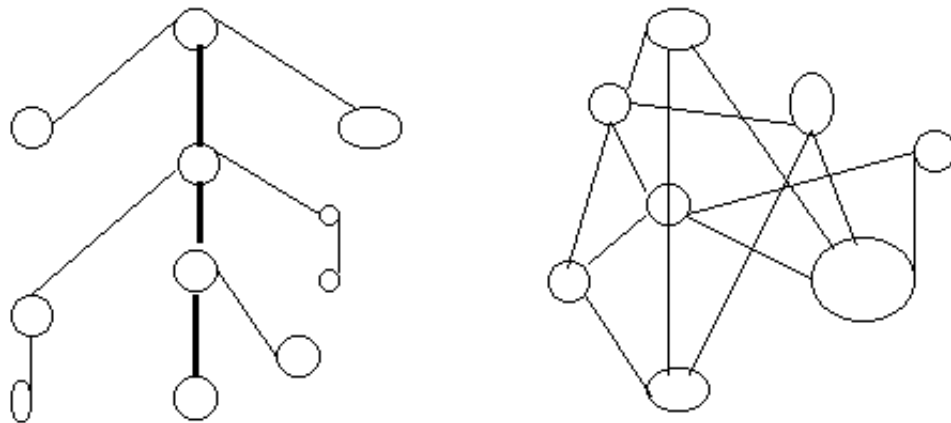
5. Hypertekst som struktur

Hypertekst har som nevnt to hovedfunksjoner, nemlig *informasjons-tilgang* og *informasjonsstruktur*. Den siste av disse funksjonene er den som i dag er minst utnyttet og svakest dokumentert. Samtidig er det den som har størst innovativt potensiale i forhold til en fremtidig utvikling og fornyelse av skriftkulturen.

Å *skrive hypertextuelt* handler ikke om å overgi sitt materiale til et organisatorisk kaos, men snarere om å etablere en ny type språklig orden. Den som konstruerer en hypertext er nødt til å velge hvilke tekstelementer som skal knyttes sammen ved hjelp av elektroniske lenker, og normalt vil dette valget også innebære valg av en overordnet struktur i systemet av noder og lenker. Det er dette systemet som avgjør hvilke lese måter som muliggjøres.

To hovedkategorier bidrar til å polarisere det vide spekteret av strukturmuligheter, nemlig den aksiale (eller hierarkiske) strukturen og nettverksstrukturen (se figur 1 under). I den aksiale strukturen finnes det en "stamme" bestående av en enkelt "hovednode" eller en sekvens av noder som angir en anbefalt lese måte. Denne stammen kan ha et varierende antall "grener" med tilleggsinformasjon som leseren kan klikke fram etter eget ønske.

Nettverksstrukturen er i ytterste konsekvens kjennetegnet ved fraværet av en slik sentrerende "stamme". Nodene er lenket sammen på kryss og tvers ut fra innholdsmessige kriterier – eller andre kriterier som skriveren måtte ønske å legge til grunn.

Figur 1: Figuren viser to basale typer hyperstrukturer, henholdsvis aksial (eller hierarkisk) struktur (t.v.) og nettverksstruktur (t.h.).

En hypertext trenger ikke å være *enten* aksial *eller* nettverksstrukturert, slik enkelte teoretikere har antydnet (se f.eks. Landow 1994), de to prinsippene kan godt kombineres. For eksempel kan en hierarkisk organisert fremstilling ha nettverksstruktur på visse nivåer i hierarkiet. Man kan si at ulike hypertexter kan ha ulik grad av *åpenhet* i strukturen, slik forstått at den rene nettverksstrukturen er en optimalt åpen struktur, sett fra brukerens synspunkt.

Mange toneangivende røster i hypertext-debatten framholder nettverksstrukturen som den eneste "ekte" hypertextstrukturen (jf. Landow 1992, Bolter 1991, Johnson-Eilola 1997, Snyder 1997). Denne synsmåten har utvilsomt sammenheng med at nyere litteraturvitenskap har fungert som sentral premissleverandør for hyper-tekstteorien. Poststrukturalistisk og dekonstruksjonistisk tankegods fra Foucault, Barthes og Derrida har preget debatten – både på godt og vondt. Det er åpenbart at disse tenkerne kan gi vesentlige bidrag til forståelsen av de nye tekstformene. Samtidig er det like åpenbart at denne tenkningens hegemoni på feltet har ført til en viss innsnevring av det faglige perspektivet.

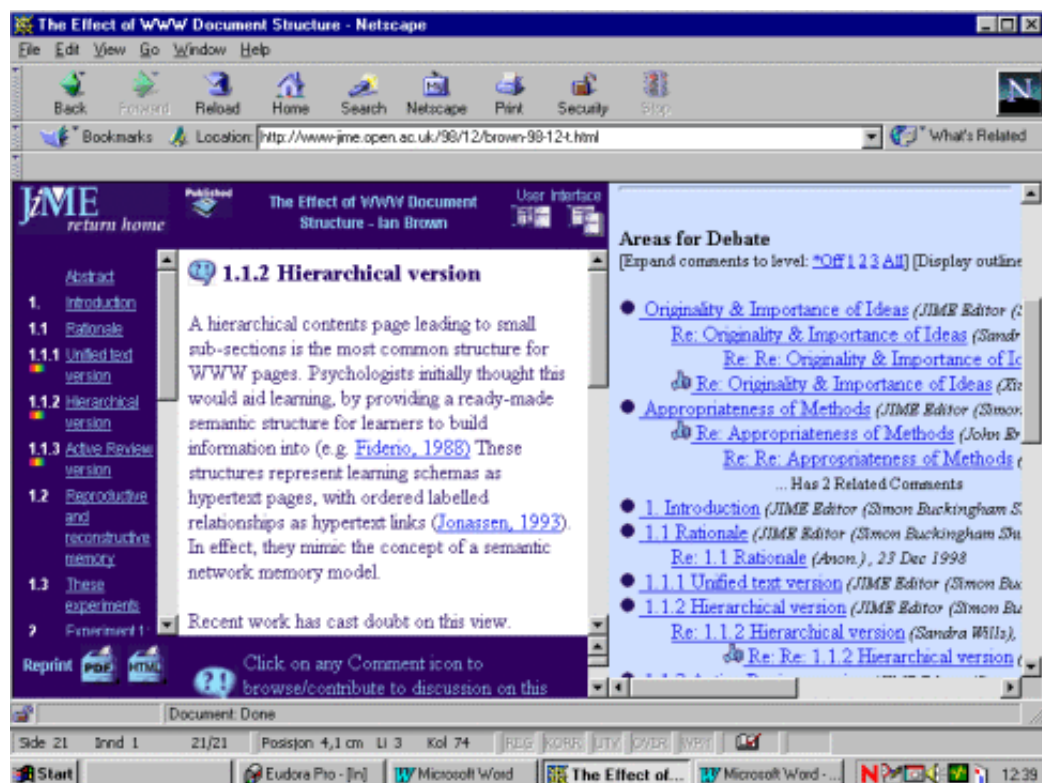
Når hypertekst bringes inn som tema i lingvistikken, tekst-pragmatikken og kommunikasjonsfagene har man en mulighet til å imøtegå denne innsnevringen på en konstruktiv måte. Det kan gjøres bl.a. ved å peke på hyperstrukturenes *mangfold* og på deres pragmatiske potensial. I et pragmatisk perspektiv må spørsmålet om strukturer og presentasjonsform ses i sammenheng med både materialets beskaffenhet, kommunikative intensjoner og situasjonelle forhold.

([Åter](#) till början av artikeln)

6. Interaktivitet

Med *interaktivitet* skal her ikke forstås det forhold at et menneske kan gi en datamaskin visse beskjeder eller stimuli, hvorpå maskinen gir en mer eller mindre adekvat reaksjon. Vi skal knytte begrepet til interaksjon mellom diskursivt likeverdige parter, dvs. mellom mennesker (jf. Rogers 1994). Når datamaskiner er lenket sammen i nettverk, kan de i høy grad være medium for slik interaksjon, ved hjelp av e-post, e-oppslagstavler, debatt- eller praterom, rollespillprogrammer etc. Det nye er at interaksjonen nå kan skje ved hjelp av skrift og over distanse – og likevel med en tidsmessig umiddelbarhet som skriften aldri tidligere har hatt.

Illustrasjon 1 viser et skjermbilde av et Internett-basert fagtidsskrift. Et innlagt diskusjonsfelt viser at den interaktive funksjonen kan legge en ny dimensjon til en veletablert sjanger. Her kan debatten rundt teksten (høyre felt) leses parallelt med at man leser selve artikkelen (venstre felt). Og man kan selv delta i diskusjonen med det samme man har lest artikkelen gjennom – mens engasjement og skrivemotivasjon ligger på et høyt nivå.

Illustrasjon 1: I det skjermbaserte tidsskriftet JIME kan man ta del i debatten i høyre felt samtidig som man leser selve artikkelteksten i venstre felt. I det smale feltet helt til venstre er det en "aktiv" innholdsfortegnelse som både gir oversikt og direkte tilgang ved klikking.

Interaktivitet er med andre ord noe mye mer enn 14-åringer som sitter på digitaliserte gutterom og kommuniserer med mennesker på den andre siden av jordkloden. Det er en funksjon som har potensial til å endre de fleste skriftsjangre – dersom man slipper den til.

([Åter](#) til början av artikkeln)

7. Hypertekst og nyheter

En viktig side ved språket er at det gir oss mulighet til å formidle vårt inntrykk av verden til hverandre. På den måten kan vi gradvis utvikle vår egen forståelse av verden og samtidig påvirke andres slik at vi oppnår et forståelsesfellesskap, en *intersubjektiv* oppfatning av verden og språket (jf. Schütz 1962).

Historiografien og avisnyhetene representerer to tekstsjangrer som begge har virkelighetsbeskrivelse som viktigste oppgave. På grunn av den lineære skriftens rammer, har begge disse skriftdomenene utviklet sjangerkonvensjoner som bærer sterke trekk av *fortelling*. Fortellingen er en av skriftkulturens sentrale former. Den trives godt innenfor linearitetens grenser fordi den bæres oppe av temporale og kausale forløp. Dessuten har fortellingen den egenskapen at den både kan forklare og dramatisere enkelthendelser som ellers ville framstått som meningsløse og uinteressante. Fortellingen er vårt vern mot en meningsløs, kaotisk og fjern verden.

Men fortellingen har også sine svakheter. Noen av dem blir tydelige når fortellingens formelle konvensjoner blir overført fra fiktive til fakta-orienterte virkelighetsbeskrivelser. Elementer som kan skape nærhet til en fiktiv verden, kan skape distanse til en virkelig verden – f.eks. gjennom arketypiske personskildringer (f.eks. overtydelige "skurker" og "helter") og handlingsforløp regissert i henhold til dramaturgiske konvensjoner der konflikten eller "mangelen" er aksepunktet. Dette er forhold som er velkjente i eksempelvis den strukturalistiske eventyrforskningen (jf. Propp 1958, Greimas 1974), men som også er høyst aktuelle i nyhetsanalyse.

Andre problemfelt er mer dyptliggende, fordi de ikke er knyttet bare til sjangerkonvensjoner, men like mye til rent teknologiske forhold, til skriftens linearitet. Relatert til nyhetsdiskursen kan de oppsummeres som tre former for "tvang".

a) Kontekstualiseringstvang

Siden det er en utpreget lineær struktur, legger fortellingsformen stramme føringer for journalistens arbeidsprosess. Journalisten må ordne alle innholdsmomentene i én bestemt rekkefølge når fortellingen skal formuleres. Det betyr at alle tekstelementene får sin primære kontekst bestemt av de elementene som kommer rett foran og rett bak. Fra tekstpragmatikken vet vi hvor avgjørende konteksten er for fortolkningen av en gitt tekstsekvens. Kontekst skaper mening. Det gjelder både språklig og ikke-språklig kontekst. (Temaet er grundigere diskutert i Engebretsen 1994.)

b) Relasjonstvang

For at ikke fortellingen skal falle fra hverandre, må det etableres et språklig bindingsverk som gjør at innholdsmomentene kjedes sammen til et logisk, koherent

hele. Et slikt bindingsverk oppstår ved at omtalte personer, handlinger og hendelser knyttes sammen. Sammenknyttingen skjer blant annet ved hjelp av eksplisitt og implisitt markering av årsaksrelasjoner. Også denne relateringsprosessen kan oppleves som en tvang, siden relasjonene ikke alltid er entydig *gitt* ut fra kildeinformasjonen journalisten sitter med. Dermed må journalisten ofte bestemme dem selv, for å tilfredsstille fortellingens krav.

c) Reduksjonstvang

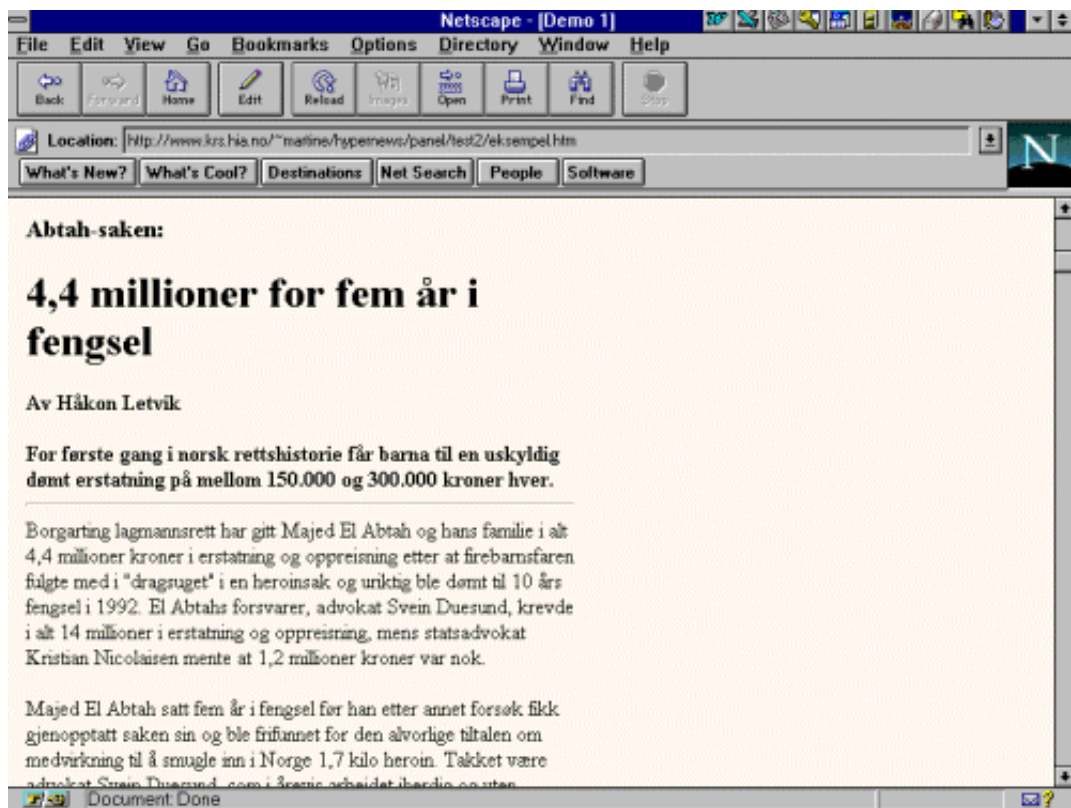
Fortellingsstrukturen setter strenge rammer for hvordan det enkelte elementet i nyhetsmaterialet skal behandles og vektlegges. Av plasshensyn kan de fleste kildene i en nyhetssak kun bli representert med korte utsnitt av den opprinnelige kildediskursen, og de må alle beskjæres, vinkles og tilrettelegges for å passe inn i den teksthelheten journalisten har bestemt seg for.

Gjennom nyhetsfortellingen får diskursfragmentene fra de ulike informasjonskildene liv og mening – men alltid et *annet* liv og en *annen* mening enn den de hadde i sin opprinnelige kontekst. Nå er de brukt som råmateriale i journalistens fortelling om virkeligheten, i journalistens *virkelighetskonstruksjon*.

For en hypertextuell framstilling er produksjonsrammene annerledes. Man kan se bort fra linearitetens begrensninger og man kan bruke andre fremstillingsformer enn fortellingen. Fremdeles vil teksten være en konstruksjon, og ikke en speiling av virkeligheten. Men som konstruksjon kan den muligens beskrive virkeligheten på mer plausible, troverdige måter enn hva den lineære fortellingen kan. Én av grunnene til det er at journalistens arbeidsprosess blir synliggjort. Mens fortellingen for mange fremstår som en *naturlig* formidlingsform, vil en hypertextuell framstilling alltid fremstå som resultat av menneskelig seleksjon og konstruksjon.

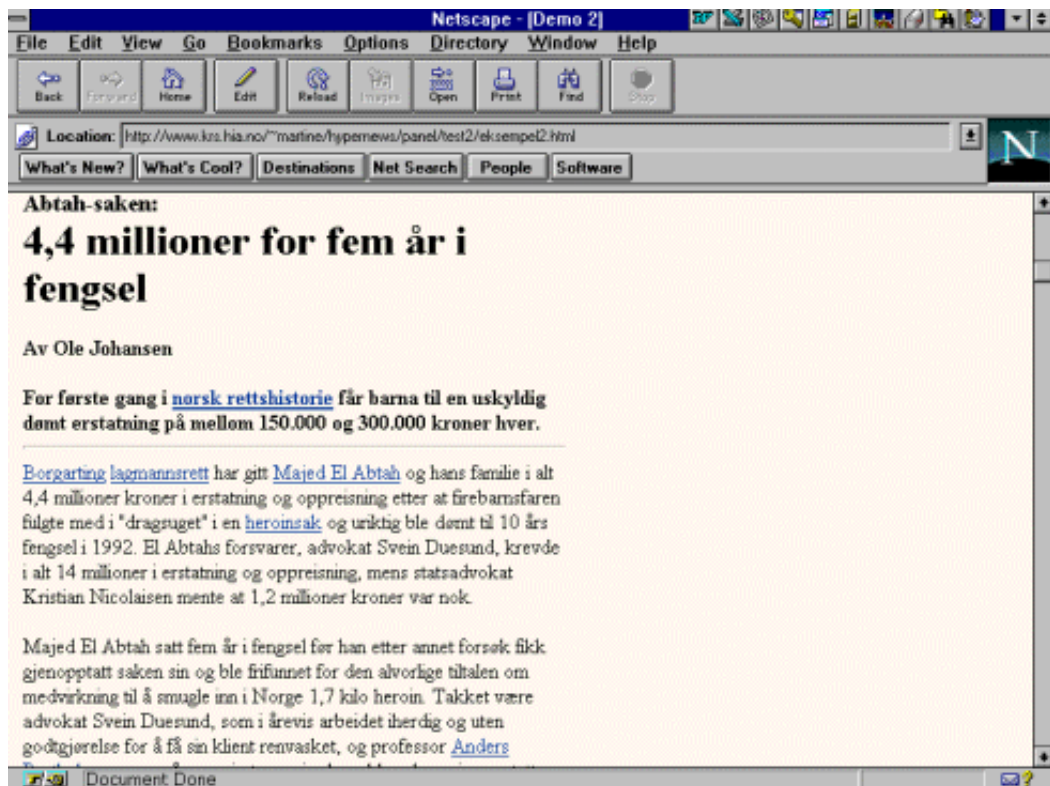
Illustrasjonene 2-5 viser skjermbilder av fire demonstrasjonstekster, der de to første representerer tradisjonell fortellingsstruktur, de to siste henholdsvis aksial og nettverkspreget hyperstruktur.¹

Illustrasjon 2 viser en nyhetssak presentert ved hjelp av tradisjonell fortellingsstruktur, slik den var å lese i Aftenpostens nettavis 17. november 1997. Den omhandler et justismord: En person er tilkjent et større erstatningsbeløp etter å ha sonet fem år i fengsel som uskyldig dømt i en narkosak. Det er en lang og ganske kompleks tekst. Et stort antall utdrag fra ulike kildediskurser (primært intervjuer) er koplet sammen med journalistens beskrivelser av aktuelle hendelser slik at det hele utgjør en sammenhengende og logisk nyhetsfortelling.

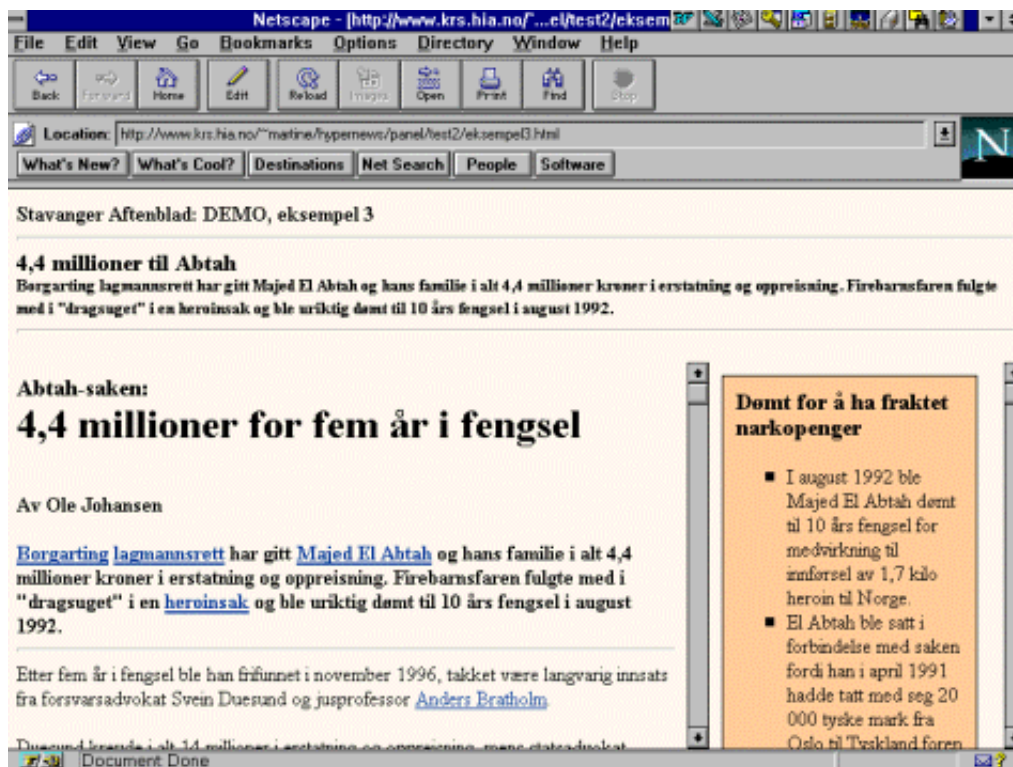

Illustrasjon 2: Illustrasjonen viser første skjermbilde av en nyhets sak presentert ved hjelp av tradisjonell fortellingsstruktur.

Illustrasjon 3 viser samme teksten og samme strukturen som i illustrasjon 2, men nå tilført noe tilleggsinformasjon ved hjelp av hyperlenker i teksten. Noen av lenkene leder til korte ordforklaringer som legger seg som "pop-ups" oppå utgangsteksten (f.eks. "lagmannsrett"), andre leder til lengre tekster som fortrenger utgangsteksten (f.eks. "heroinsak"). De to lenketypene er markert med ulik farge.

Illustrasjon 3: Illustrasjonen viser samme teksten som i ill. 2, men nå tilført hyperlenker.

Illustrasjon 4: Illustrasjonen viser en prototype på en nyhetssak presentert ved hjelp av en aksial hyperstruktur. En kort innledning ligger øverst, hovedteksten i rammen til venstre og ulike typer tilleggsinformasjon i rammen til høyre.

I illustrasjon 4 er tekstinnholdet reorganisert til en *aksial* hypertext. Skjermen er delt i tre rammer. Øverst ligger en stabil ramme med kort informasjon om hva saken handler om. Under ligger en bred ramme til venstre og en noe smalere ramme til høyre. I den brede rammen ligger "hovedteksten", som er et relativt grundig resymé av sakens innhold. Grunnlaget er innholdet i den opprinnelige nyhetsfortellingen, supplert med elementer fra annen dekning av saken. Dette resyméet er holdt i en knapp stil, med fortløpende presentasjon av sakens momenter. Alle former for konkretisering, eksemplifisering, utdypning, diskusjon etc. er fjernet fra denne teksten og organisert i egne tekstnoder. Disse nodene er knyttet til hovedteksten ved hjelp av hyperlenker, og hver lenke er plassert på det punkt i hovedteksten der temaet er aktualisert. Dersom leseren velger å klikke på en slik lenke, vil den aktuelle tilleggsnoden dukke opp i den smalere rammen til høyre, slik at hovedteksten alltid forblir uberørt i venstre ramme.²

Illustrasjon 5: Her er nyheten presentert vha. en nettverkspreget struktur. Brukeren får tilgang til informasjonen ved å klikke på feltene i "nyhetskartet" oppe til venstre i skjermbildet.

I illustrasjon 5 er innholdet organisert i en mer nettverkspreget struktur, noe som gir en enda mer leserstyrt presentasjon. I venstre skjermkant ligger en grafisk framstilling av alle informasjonselementene i nyhetssaken, vi kan kalle den et nyhetskart. Leseren må klikke på de enkelte "boksene" for å få de ulike tekstfilene (evt. bildefilene, grafikkfilene etc.) fram på skjermen. Dette nyhetskartet blir stående i venstre skjermkant uavhengig av hvordan tekstfilene skifter i det øvrige skjermbildet. De ulike elementene i nyhetskartet er organisert i henhold til en tenkt subjektiv/objektiv-akse. Det innebærer at de mest personlig pregede tekstelementene ligger lengst til venstre (vitneutsagn, kommentarer etc.), mer faktaorientert stoff ligger i midten (nyhetens sentrale hendelser, sakens historikk etc.), og stoff som har preg av dokumentasjon er plassert til høyre i nyhetskartet (utdrag av domspremissene, oversikt over liknende saker etc.). Eventuelle multimediaelementer (fotografier, grafikk, videobiter, lydfiler etc.) vil kunne plasseres der de måtte høre hjemme i strukturen. Øverst i kartet ligger en boks som inneholder en svært kort framstilling av hva nyheten handler om. Denne filen kommer automatisk opp som startside (jf. illustrasjonsbildet).

Alle versjonene kan selvsagt suppleres med lenker til ulike typer "sekundær" informasjon; artikler fra eget eller andres arkiv, relevante web-steder, interaktive tjenester etc. Hensikten med disse prototypene er kun å vise hvordan redaksjonens eget primærstoff kan presenteres på andre måter enn gjennom sluttede nyhetsfortellinger. De ulike hyperstrukturene fordeler både ansvar og makt på ulike måter i forholdet mellom redaksjon og leser.

Det vil opplagt variere hvor hensiktsmessige de mest åpne presentasjonsstrukturene vil være i forhold til ulike typer nyhetsstoff – og i forhold til ulike typer lesere. Hyperstrukturene bør derfor ikke betraktes som en endelig erstatning for nyhetsfortellingen, men heller som et verktøy til å utvide valgmulighetene både for dem som lager nyhetene og for dem som leser dem. Generelt kan man trolig si at

hypertyheter passer best til formidling av komplekse nyhetshendelser, saker som består av mange elementer og relasjoner: valgkamper, katastrofer, store rettssaker, industrisaker etc.

Hypertekstuell nyhetspresentasjon kan føre til at kildene kommer tydeligere frem, mens journalistens fortellerstemme kommer mer i bakgrunnen. De mange veiene gjennom stoffet fører til en sterkere individualisering av leseprosessen og dermed av virkelighets-tilnærmingen med hensyn til både synsvinkel og fordypning: De som har god tid og mye kunnskap kan gå dypere i stoffet, de med liten tid kan få kortversjoner, de med lite kunnskap kan gå via forklarende tillegg etc. Mer ansvar for utvalg og fortolkning er overført fra forfatteren til leseren. Dette kan oppsummeres med at leseren er kommet noe nærmere de opprinnelige hendelsene. Man kan gå så langt som til å hevde at hypertyheten har potensial for en mer virkelighetsnær – dvs *objektiv* – virkelighetsbeskrivelse.

([Åter](#) till början av artikeln)

8. Avslutning

Hvordan skal et språkbevisst menneske så vurdere den språkteknologiske revolusjonen som vi her forsøksvis har skissert og illustrert?

Skal man slutte seg til de applauderende kultur- og teknologioptimistene, som ser digitaliseringen som en etterlengtet frigjøring fra trykketeknologiens og linearitetens begrensninger? Eller skal man gi sin stemme til kritikerkoeret som frykter bokens, rasjonalitetens og kulturens snarlige undergang?

Uansett hvor vi posisjonerer oss i dette lett karikerte spekteret, er det åpenbart at hypertekst representerer et jomfruelig og spennende forskningsfelt, et eldorado for forskere innen en rekke fagdisipliner. Teknologene, samfunnsviterne og litteraturvitene har allerede arbeidet på feltet i en årrekke. Lingvistene har foreløpig vært mer tilbakeholdne. Det bør de ikke fortsette med for lenge. Før den digitale skriften kan bli utnyttet og utbredt for alvor, trengs det omfattende dokumentasjon og modellering av hypertekstualitetens grammatiske og pragmatiske egenskaper og kjennetegn. Det trengs en *hypertekstlingvistikk*. Og hvem vet, om få år er det kanskje helt vanlig at skoleelever leverer inn sine stiler i form av 10 sammenlenkede, digitale tektnoder i stedet for en setningskjede som strekker seg over seks heftede papirark?

([Åter](#) till början av artikeln)

Om författaren

Martin Engebretsen (f. 1961) er lingvist og amanuensis ved Høgskolen i Agder, Institutt for nordisk og mediefag. Han har publisert en rekke arbeider i skjæringsfeltet mellom journalistikk og nyere tekstteori, og vil høsten 2000 levere sin avhandling om nyheter på Internett.

URL: <http://home.hia.no/~martine>

([Åter](#) till början av artikeln)

Noter

1. Demonstrasjonstekstene er utviklet i samarbeid med nettrekaksjonen i Stavanger Aftenblad og kan undersøkes nærmere på <http://home.hia.no/~martine/proto.htm>. ([Åter till texten](#))
2. I utklippet er det klikket på ordet "heroinsak" i hovedteksten til venstre. Dermed er teksten "Dømt for å ha fraktet narkopenger" dukket opp i feltet til høyre. ([Åter till texten](#))

Referenser

- Amitay**, Einat (2000): "InCommonSense - Rethinking Web Search Results". I: *Proceedings from IEEE International Conference on Multimedia and Expo (ICME 2000)*. New York City, NY, USA. (Under trykking). URL: <http://www.ics.mq.edu.au/~einat>
- Beaugrande**, R. A. & Dressler, W. U. (1996 [1981]): *Introduction to Text Linguistics*. London, New York: Longman.
- Bolter**, J. D. (1991): *Writing Space. The Computer, Hypertext, and the History of Writing*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Engbretsen**, Martin (1994): "Hvem vant valgkampen i VG? Kontekstualisering som retorisk virkemiddel i pressen". I: *Norsk medietidsskrift* 2/94. Bergen: Fagbokforlaget.
- Engbretsen**, Martin (2000): "Hypertekst – en kritisk introduksjon". I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 18:1. Oslo: Novus forlag.
- Greimas**, A. J. (1974 [1966]): *Strukturel semantik*. København: Borgen. (Originaltittel: *Sémantique structural*).
- Johnson-Eilola**, Johndan (1997): *Nostalgic Angels: Rearticulating Hypertext Writing*. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation.
- Landow**, George P. (1992): *Hypertext: The Convergence of Contemporary Critical Theory and Technology*. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press.
- Landow**, George P. (1994): "What's a Critic to Do? Critical Theory in the Age of Hypertext". I: *Hyper/Text/Theory*. Red. G. Landow. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press.
- McKnight**, C., Dillon, A. & Richardson, J. (1991): *Hypertext in Context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nelson**, Theodore H. (1993 [1981]): *Literary Machines*. California: Mindful Press.
- Ong**, W. (1988 [1982]): *Orality and Literacy : The Technologizing of the Word*. London: Routledge.
- Propp**, V. (1958 [1928]): *Morphology of the Folktale*. Bloomington. (Originaltittel: *Morfologija skazki*).
- Reinartz**, Thomas (1999): *Focusing Solutions for Data Mining: Analytical Studies and Experimental Results in Real-World Domains*. Berlin: Springer.
- Ricoeur**, Paul (1993 [1970]): "Vad är en text?". I: *Från text till handling. En antologi om hermeneutik*. Red. P. Kemp & B. Kristensson. Moderna franska tänkare 1. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag. s. 29-64.
- Rogers**, E. (1994): *Diffusion of Innovations*. New York, London, Tokyo: The Free Press.
- Schütz**, Alfred (1962): "On Multiple Realities". I: *Collected papers, Volume I: The Problem of Social Reality*. Red. M. Natanson. Haag: Nijhoff.
- Snyder**, Ilana (1997): *Hypertext. The Electronic Labyrinth*. New York: New York

University Press.

Svennevig, Jan (1999): *Getting Acquainted in Conversation: A Study of Initial Interactions*. Amsterdam: J. Benjamins.

Westphal, C. & Blaxton, T. (1998): *Data Mining Solutions: Methods and Tools for Solving Real-World Problems*. New York : Wiley.

Zhong, N. & Zhou, L. (red.) (1999): "Methodologies for Knowledge Discovery and Data Mining". I *Proceedings from the Third Pacific-Asia Conference, PAKDD-99, Beijing, China, April 26-28, 1999*. Beijing.

Aarseth, Espen (1997): *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press.

([Åter](#) till början av artikeln)

© Martin Engebretsen 2000

[Åter till Human IT 2-3/2000](#)